

1858-1922

Duiliu Zamfirescu

DUILIU ZAMFIRESCU

OPERE

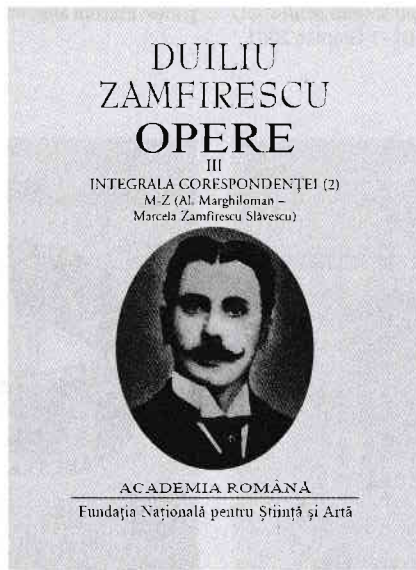
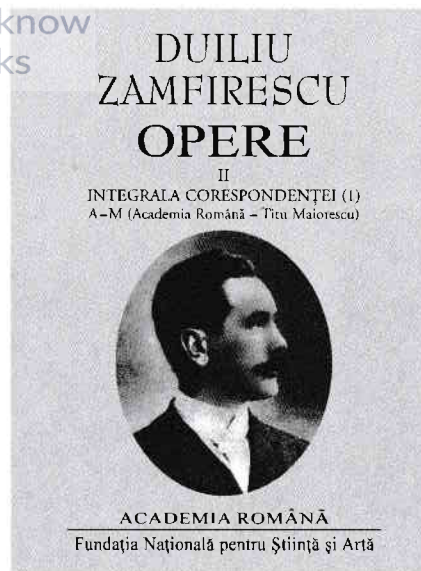
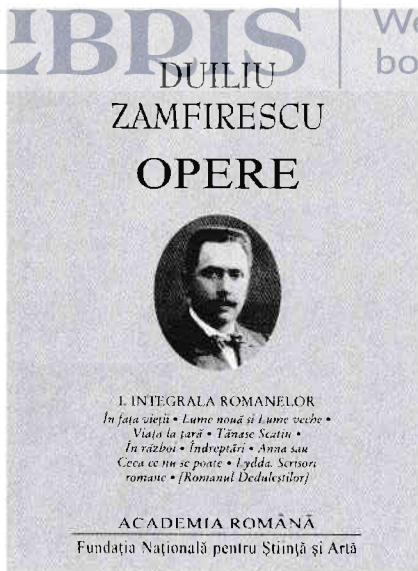
Ediție în două volume

2

ROMANE

VIAȚA LA ȚARĂ • TÂNASE SCATIU • ÎN RĂZBOI

Ediție îngrijită, studiu introductiv, tabel cronologic,
note și comentarii, iconografie de Ioan ADAM

O premieră: romancierul și epistolierul Duiliu Zamfirescu, republicat într-o ediție integrală și necenzurată, îngrijită de Ioan Adam și Georgeta Adam. Volume apărute, într-o ediție de lux, sub egida Academiei Române și Fundației Naționale pentru Știință și Artă în 2015, 2022 și 2024.

CUPRINS

VIAȚA LA ȚARĂ

Prefață	6
Prefață la ediția a patra	8
Prefață la ediția a cincea	10
[VIAȚA LA ȚARĂ]	12

TĂNASE SCATIU

Prefață la ediția întâi	132
[TĂNASE SCATIU]	133

ÎN RĂZBOI

Prefață la ediția din 1902	200
Prefață la ediția de astăzi	200
[ÎN RĂZBOI]	201

NOTE ȘI COMENTARII	309
ICONOGRAFIE	383

I

Cum ridici priporul Ciulniței¹⁾, în pragul dealului, dai de casele boierului Dinu Murguleț, case bătrânești și sănătoase, cum nu se mai întâlnesc astăzi pe la moșiile boierești. De sus, de pe culme, ele văd roată împrejur până cine știe unde, la dreapta, spre valea Ialomiței, la stânga, pe desişul pădurii de Aramă, iar în față pe cotiturile ulițelor strâmbe ale satului.

Toată curtea boierească trăiește liniștită și bogată, cu cârduri întregi de găște, de curci și de claponi; cu bibilici țuitoare; cu căruțe dejugate; cu argații ce umblă a treabă de colo până colo – și seara, când vine cireada de la câmp, cumpăna puțului, scârțâind neunsă între furci, ține isonul berzelor de pe coșare, ale căror ciocuri, răsturnate pe spate, toacă de-ți iau auzul. Fără a fi risipă și zarvă, curtea boierească pare populată și bogată.

Într-o zi de vară, pe la vremea odihnei, conu Dinu fu sculat din somn de sunetul clopotelor unor poștalioni ce intrau în curte cu strigăte și saltanat. Atât el, cât și nevastă-sa Sofița săriră din paturile lor de cit și se uitară pe fereastră.

– Iii!... e greu de noi! Tănase Scatiu cu mă-sa!... exclamă boier Dinu.

– Da' nu-i mai zice așa, omule, că te-a auzi a fată... Ia-ți mai bine surtul și ieși-le înainte.

Coana Sofița trecu repede într-o odaie de alături să se mai directice la cap, iar boier Dinu își trase din fugă cizmele (strângând din ochi și blestemând), își luă haina în spinare și ieși să-și întâmpine musafirii.

– Salutare, nene Dinule, zise noul venit, scuturând pe bătrân de mână. Iacătă, am venit cu mama.

– Sărut mâna, coană Prohiro; bre, anul ăsta fac grâu mult, zise Murguleț sărutându-i mâna cam din fugă.

– Sărut ochii, mamă; da' ce se potrivește, ești fodul, coane Dinule! Uite, zău, maică, zise ea lui fiu-său, parcă văd pe căminarul Tasache Murgu; uite, leit-poleit cum e conu Dinu: nalt, uscățiv la chip, așa smead ca dumnealui și fodul... Lasă, zău, coane Dinule, că sunteți fodui... Auzi, de atâția mari de ani vecini cu moșiile și să nu lovești dumneata o dată pe la mine!...

– Uite, zău, coană Prohiro, ai dreptate; da' nu știu cum s-a făcut...

Vorbind astfel, bătrâna îngâlbenea, începea să înghită în sec, se foia fără rost, până ce căzu pe o bancă din cerdac.

– Aoleo, coane Dinule, zise ea repede făcându-și vânt cu mâna, îmi vine rău...

– Puțin „coneac”, strigă fiu-său, ori apă de Vals²⁾, repede să ne dea ceva...

Murguleț se repezi fuga la cămară și se întoarse numaidecât cu o sticlă de cogneac, pe care o vărsă mai toată în capul coanei Profira, pe când fiu-său o muncea pe la tâmple să-și vie în fire.

În vremea asta se arată și Sofița Murguleț.

Ea dete pe bărbați la o parte, sărută mâna bătrânei, o mai strânse de un deget, o mai meremetisi, ce-i făcu, că își veni baba în simțiri.

– Doamne, coană Profirițo, cum stai dumneata afară, soro!... Ia să intrăm înăuntru, că pe năbușala asta te bolnăvești chiar din senin, zău.

Și, ținând pe babă de subsuori, trecură într-o odaie răcoroasă, mare, în care bătrâna păru a se îndreveni ca prin farmec.

Sofia Murguleț se îngrijea de babă cu un interes nespus. O puse să-și istorisească patima de la descălciătoare, îi dete cafea cu lămâie, pică oțet pe un cărbune sub nasul ei – iar pe de altă parte, porunci să aducă tânărului dulceață, cafea, tutun, cu tot dichisul cuvenit.

– Ia spune-ne, coană Profirițo, cum îți vine?...

Aci, începu bătrâna o lungă șiretenie de vorbă:

– Uite, maică, îmi vine așa un „nixis” pe la stomah, și parcă numa ia așa mă zgâlțâie de chiept, și să te ții numa goană la cap, și apoi parcă-mi bate două zbanțuri în tâmple, de mă prăpădesc, maică!...

– Și nu iai nimic dumneata pentru asta?

– Da' câte n-am făcut! N-a cheltuit ghetu băiat o grămadă de bani!... Ba palianuri, ba consulturi, ba doftoru Draci³⁾, ba acu cică să iau apă de Vacs...

– De Vals, mamă, o îndreptă fiu-său.

Pe când ei vorbeau astfel, ușa se deschise de la un iatac din fund, și de sub perdelele albe de țară se ivi un chip rotund de fată, care, dând de obrazurile nouă ale musafirilor, se făcu stacojiu.

– Mămucă dragă... , avu ea aerul de a începe.

Dar în mijlocul odăii, se opri în loc, făcu o plecăciune după toate regulile ceremonialului de la pension, și dete năvală să iasă pe cealaltă ușă. Coana Sofița o opri.

– Tinco! Da' nu saluți lumea? Unde te duci?

Fata se opri din nou, nehotărâtă. Obrazul mame-si luase expresia obișnuită de nemulțumire și descurajare, când i se întâmpla câteodată să se su-pere, iar conu Dinu se rușinase cu desăvârșire de stângăcia ei.

– Sărută mâna coanei Profirițe, zise mamă-sa.

Un moment, cât mai trecu până să se hotărască fata, coana Profira își înfipse privirile în ochii ei, cu toată răutatea lor bătrânească. Fata auzise

vorbindu-se în casă de neamul îmbogățit al Scatieștilor ca de niște mojici renumiți, ieșiți dintr-un vechi vătaf al tatălui lui conu Dinu Murguleț, și a-i vedea în casa lor i se părea o adevărată enormitate. Dar, în cele din urmă, se duse să sărute mâna coanei Profire. Bătrâna o sărută pe obraz, uitându-se la ea lung și scuturându-și valurile de carne de pe trup, de pofta răsului.

– Ptiu, să nu fie de deochi! că frumoasă mai ești!

Fata se duse după aceea la fiul bătrânei și-i întinse mâna cu aceeași reverență; el răspunse tare și sigur de sine:

– Salut!

Apoi, fericită că-și isprăvisese complimentele, se retrase în dosul scaunului lui tată-său, și, după un minut, o șterse.

Coana Profira începu iarăși a râde:

– Cresc, bată-le norocul, ca din apă... Acuma numai bărbat îi lipsește...

Conu Dinu Murguleț își ciugulea unghiile de la o mână, neîndrăznind să privească în fața bătrânei. În fond îl supăra vorba coanei Profire, fiindcă înțelegea unde vrea s-o aducă. Dar nevastă-sa, cu sensul practic al femeilor, da din cap cu înțelesuri.

– Răul e, zise ea, că nu facem grâu destul.

– Ia lasă, coană Sofița, răspunse bătrâna, conu Dinu să trăiască! De atâția mari de ani, de când are moșia de la Eforie⁴⁾ pe nimic, bez moșia dumisale părintească, mărita până acuma șapte fete.

Pe conu Dinu nimic nu-l supăra mai rău decât să-i fi zis că are moșia de la Eforie pe nimic. Își mușcă din unghii mai adânc și tăcu.

– Așa e, îngână coana Sofița, dar avem greutate: fata la pension, nepotul meu în străinătate...

– Aracan de mine, maică, da' tot învață? Ce-a mai ieșit și moda asta cu învățătura până la adânci bătrânețe!... Uite, eu pe Tănase al meu l-am pus la treabă de mic copil, și, slavă lui Dumnezeu, băiatul a ieșit bun, treaba treabă, plimbarea plimbare. Acu să-i găsec nevastă cumsecade și m-am liniștit. Anu ăsta trebuie să-l însor, că mi-e c-oi închide ochii fără să apuc să-mi văd nepoții... Ce zici, coane Dinule?...

Conu Dinu dete din cap, parcă ar fi zis că așa e, dar că asta nu-i treaba lui.

După ce-și isprăviră cafeaua, Tănase Scatiu scoase o pană de găscă din buzunar, mătură o enormă țigaretă de chihlimbar cu care fuma, puse pana murdară pe farfuriuță, iar țigareta în toc, și se sculară să plece.

Coana Profira dori să vază pe Tinca la plecare, dar fata nu se găsi nicăiere. Cam înfiptă, bătrâna sărută pe conu Dinu pe frunte, zicându-i:

– Așa sunt fetele, marfă scumpă. Ce zici, vecine, ne-ncușcim?

– Drum bun, coană Profiro. Ia să ridice coșul de la trăsura. Vătașe Taftă, pune mâna, să nu se dea vizitiul jos.

În sfârșit, plecară.

În urma lor, coana Sofița umbra domol în jurul lui bărbatu-său, și, cu sfoasă supunere, căuta să-i ghicească gândurile. Dânsul își răsuci o țigară, fără a zice nimic, și întră s-o aprindă. Fumul din salon îl luă de cap.

– Ah! Zi, te rog, să deschidă geamurile.

Nevastă-sa stete un moment la îndoială.

– Au să intre toate muștele, omule.

Murguleț se îndreptă spre masă să găsească chibriturile, și dete cu ochii de pana de găscă lăsată de tânărul Scatiu.

– Deschideți ușile, să iasă mirosul de mitocani! Ia poftim de vezi, zise el, făcând explozie, cu brațele încrucișate înaintea penei, cine-mi cere fata. Eu să-mi dau fata la asemenea mojici?... doar dacă mi-o lua Dumnezeu mințile! Bă-dă-rani!...

Coana Sofița încerca să fie serioasă, deși îi venea să moară de râs. Bărbatu-său se întoarse din nou către dânsa.

– Am moșie de la Eforie pe nimic, ha? De ce nu poștește fiu-său să mă urce la mezat, să-l învăț eu minte!

– Nu, zise nevastă-sa zâmbind, fiindcă speră să-i dăm fata.

– Să-mi dau eu fata unui asemenea mojic!... Ți-am spus: dacă mi-o lua Dumnezeu mințile, poate.

Apoi urmă a face pași mari prin casă și a trage adânc din țigară, ca și cum maximul acesta de fum ar fi putut reduce firea sa la un minimum de supărare. Coana Sofița trecu pe nesimțite într-o odaie vecină, lăsându-l să-și potolească singur furia.

Conu Dinu, rămas singur, prinse a înnoda firul vremilor de azi cu lungul șir al celor trecute, și a se întreba, cu disperarea oamenilor bătrâni, cum era cu puțință ca nepotul vătafului Scatiu (pe care vătaf îl văzuse el însuși în spinarea unui țigan și bătut de un alt țigan cu opritorile de la cai, după porunca lui tată-său, căminarul) să ajungă a cere mâna fetei lui? Și imaginile trecute îi reveneau în minte, slăbite, cu câte o răsăritură de observație copilărească cum le făcuse: bunăoară că pe atunci ploua mai des și mai la vreme. Șezu jos și fuma mai departe din țigara stinsă, sărind cu mintea la nepotu-său Damian, care nu mai venea din străinătate, la soră-sa Diamandula, mama lui Damian, care trăia numai prin puterea imaginii fiului său, la una și la alta, până ce un pisic, care se strecurase sub scaun, îi atrase luarea-aminte prin îndemânarea cu care se juca cu pana țigaretelui lui Tănase Scatiu.

Era tocmai să se supere din nou, pe pisic și pe Tănase, când bătu cineva la ușe.

– Poftim! zise el cu glasul trăgănat al boierilor bătrâni.

Ușa se deschise și o femeie tânără intră, închizând-o repede, ca să nu lase muștele înăuntru.

– Sărut mâna, coane Dinule, zise ea sărutându-i mâna cu adevărat.

– Bună ziua, fetițo, îi răspunse el dându-i mâna să i-o sărute. Vino-ncoa să te pup pe obraz.

Și după ce o sărută, se uită la dânsa de aproape, ca și cum o cerceta să o cumpere.

– Ce păcat că nu ești băiat, Sașo.

Ea începu a râde mirată.

– De ce, coane Dinule?

– Ți-aș da pe Tincuța.

– Și eu aș lua-o numaidecât. Numai aș fi cam copt pentru dânsa.

Bătrânul se uită la ea lung, ținându-i mâna într-ale lui.

– Uite, Sașo, poți să te superi, dar eu tot n-o să te las în pace: de ce nu vrei să te măriți, fato?

– Coane Dinule!...

– Bine, bine, nu mai zic nimic, dar să-ți spun drept, nu te pricep.

– Și, cu toate astea, e așa de ușor! Ți-am spus de atâtea ori: eu am o familie, fără să mă mărit; dacă m-aș mărita, aș avea două, și aș fi, desigur, mamă rea, ori pentru unii, ori pentru alții. Dar, coane Dinule, mi-ai făgăduit să nu mai vorbim despre asta... Acuma am și îmbătrânit, adăugă, parcă nu i-ar fi displăcut, pe cât zicea, să vorbească despre „asta”. Eu am venit să-ți spun că te pofteste coana Diamandula.

Bătrânul se sculă greoi de pe scaun și porni să iasă, cu aceea pe care voia cu orice preț s-o mărite, când, ajuns la ușe, o opri din nou.

– A, Sașo, nu știi o comedie?... Ghicește... Nici nu-ți trăsnește prin cap: avem un ginere pentru Tincuța.

– Serios?

– Da... un ginere fain: pe amicul meu, domnul Tănase Scatiu.

– Ce?! zise cealaltă încremenită locului.

– Da, junele Scatiu, alegător la colegiul întâi, mare proprietar, mâine-poimâine deputat...

– Biata Tincuță!

– Da, și coana Sofița ar fi gata să i-o dea. Dar până n-oi închide eu ochii, Scatiu nu ia pe fata mea, adause, bătându-se cu mâna în piept.

Apoi, ducând un deget la gură, în semn de tăcere, intrară la coana Diamandula.

În fundul unui pat de nuc, cu perne la perete, ședea ghemuită o umbră de femeie, iar pe scaune, împrejurul ei, rude și prieteni. Legată la cap cu o bocceluță de mătase neagră, după moda veche, coana Diamandula își trăgea din când în când ochelarii de pe frunte, legați la spate cu ață, ca să privească pentru a o suta oară o scrisoare a fiului său. Bătrână, bolnavă, surdă, ea trăia, spre minunea tuturor, numai prin puterea unei dorințe: aceea de a mai vedea, înainte de a muri, pe unicul ei copil. Tot ce vorbea, tot ce doorea era pentru el, se ducea către el. Cu trupul istovit de puteri, părea a-și hrăni viața din dor. Câte o rară scrisoare ce venea de la el era citită, recită, învățată pe dinafară de o mie de ori; plicul descusut și pe o parte și pe alta; marca de pe plic studiată până în firele mustăților regelui Humbert⁵⁾ – căci scrisorile veneau din Italia. Când bătrâna era singură cu câte cineva al casei, întreba cu glasul stins:

– Și unde e Neapoli ăsta?

Răspunsul nu-l auzea niciodată, dar înțelegea că trebuie să fie departe, după mișcarea mânei și a ochilor celui ce-i vorbea.

Când intră conu Dinu, ea părea ațipită, cu capul rezemat pe piept. El se apropie de dânsa cu sfială și respect, pe când ceilalți se sculară în picioare.

– Ce dorești, leță? zise conu Dinu, care-i era frate mai mic.

– Matei nu mai vine... Eu mă duc, Dinule.

– Doamne, cum vorbești dumneata!...

– Mă duc... Dacă mai întârziează două zile, nu mă mai vede. I-ai telegrafisit? întrebă ea, uitându-se în ochii lui.

– I-am telegrafisit.

– I-ai spus să nu întârzieze?

– I-am spus.

– Și ce crezi, c-o să vie?

– Cum, Doamne, să nu vie?

Bătrâna începu a plânge, încet, cu suspine înecate. Lui conu Dinu îi dete ră lacrimile.

– Mă rog la Dumnezeu să mă mai ție cu zile, până l-oi vedea..., zise ea cu greu și găfâind, dar să nu întârzieze, Dinule.

După aceea ațipi iarăși. Sașa și cu Tincuța îi ridicară pernele la spate, și ea păru că doarme. Atunci, unul câte unul, ieșiră binișor și trecură în odaia de alături, unde subprefectul, Mihai, fratele Sașei – un băiețandru de vro 20 de ani –, coana Sofița, soră-sa Elena, de la o moșie vecină, cu copiii ei, stau grămădiți deasupra unui atlas, căutând care este drumul cel mai scurt de la Neapoli la Ciulnița.

– Zău, nenea Matei ăla, zise Tincuța supărată, parcă nu-mi mai e drag.

Subprefectul, un vechi prieten al casei, se uită la ea râzând*:

– Lasă, c-am să te spui când o veni.

– Da' poți să mă spui, zise fata roșindu-se; pentru ce nu mai vine?

– Ba vine. N-a telegrafiat că pleacă?

– Sunt trei zile de când a telegrafiat; până acuma venea și de la Han Tătar.

– Așa faci?

– Așa, răspunse Tincuța răstit; dumneata nu vezi că tușa nu mai poate?

Mihai desprinsese o oglindă din cui, fără a fi băgat de seamă, și o aduse înaintea Tincuței. Aceasta, roșie deja, se făcu stacojie, pe când toți cei de față râdeau. Fata se-ncercă să râdă și ea, dar o podidi plânsul și, repede, ieși și se ascunse la dansa în odaie. Sașa se uită lung la frate-său, nemulțumită de gluma lui.

– Mihai, astea sunt glume nesărate. Te rog să nu mai faci asemenea lucruri.

– Da' ce-am făcut, maman dragă? Am glumit, zise el, nenorocit că fusese pricina unei asemenea scene.

Sașa ieși și se duse după Tincuța. Când se-ntoarse, îi găsi pe toți tăcând, parcă cine știe ce se-ntâmplase: atâta înrăurire au lacrimile asupra oame-nilor. Numai subprefectul, holtei bătrân, călit în ale istericalelor femeiești, cum zicea el, încerca să mai glumească. Sașa luă pe băiat și-l duse, cam vrând-nevrând, la Tincuța, să-i ceară iertare.

– Bine, maman, ce-am făcut, ca să cer iertare? zicea băiatul mergând cam cu sila.

El și cu toți frații chemau pe Sașa „maman”.

– Ai supărat pe Tincuța. Eu nu vreau să am copii rău-crescuți.

Băiatul se uită lung la soră-sa și se opri în loc.

– Maman, nu mă umili. Viu eu singur să cer iertare.

Soră-sa se gândi o clipă și, parcă mișcată de vorba băiatului, îi îndreptă legătura la gât și porni singură înainte. După câteva minute, el intră în urma ei la Tincuța, și, foarte firesc, îi luă mâna și o rugă să-l ierte. Fata se uita în jos, fără a zice o vorbă.

– Îl ierți, Tincuța dragă, nu-i așa? o întrebă Sașa.

Tincuța își ridică ochii spre el, bufnind încet, de răs sau de plâns, nu se știa bine.

Astfel se împăcară lucrurile.

Către seară veni o depeșe de la Predeal. În sfârșit, Matei sosea...

Mare gălăgie și bucurie pe toți. Mihai și Tincuța și copiii Elenei voiau să meargă a doua zi la gară⁶⁾. Care mai de care sărea mai sus, țipa mai tare,

după cum îl iertau puterile. Vestea fu împărtășită coanei Diamandule de către frate-său. Bătrâna, cu lacrimile înnodate în barbă, se puse să descoase telegrama, literă cu literă, parcă ar fi fost cine știe ce document. Se hotărî ca a doua zi toată suflarea să se reverse la gară. Se făcu socoteala trăsurilor și se văzu că nu era loc pentru toți. Mihai voia să se ducă pe jos; Tincuța călare. Subprefectul le puse trăsura la dispoziție. Sașa pe a sa; dar tot era prea multă lume. Elena se gândi să-și lase copiii acasă, dar o protestație universală se ridică din piepturile gălăgioase ale „tâncăriei”, care nu vrea s-audă de o asemenea poznă. Conu Dinu îi împacă pe toți, făgăduindu-le să puie caii la o cloșcărie de brașoveancă, în care intra toată corabia lui Noe.

Era vorba acum să se știe cine rămâne cu coana Diamandula. Elena, fire veselă, se lepădă, râzând pe sub ascuns ca să n-o vadă cumnatu-său; coana Sofița trebuia să meargă; Tincuța ținea să meargă; conu Dinu se cuvenea să meargă. Subprefectul propuse Elenei să rămână el, și făcură mare haz amândoi, spre părerea de rău a celorlalți, cari voiau să știe de ce rîd, ca să râdă și ei.

– De ce râdeți? întrebă coana Sofița.

Subprefectul o luă la o parte cu mare taină și-i zise la ureche în gura mare: „arde Iașul”, ceea ce provocă o ilaritate generală și făcu pe coana Sofița să cărăbănească subprefectului o însemnată cantitate de pumni.

Toată lumea adormi în seara aceea fericită. Pentru cei bătrâni revenea un om iubit; pentru tineri, nenea Matei, pe care-l așteptau tot așa de vesel și caraghios precum plecase; pentru copii, un necunoscut, care însă nu mai puțin era nenea Matei, vorbă plină de farmec și noutate.

III

Se legăna ciocărlia în răcoarea dimineții, însoțind de-a lungul Ialomiței trăsurile ce mergeau la gară. Copiii, grămădiți câte trei pe capră, se bucurau, tăcuți, de priveliștea cailor. Mihai mâna poștalionul de la trăsura lor, curată, lustruită, în care trebuia să se întoarcă Matei. Pe chipurile tuturor se zugrăvea sănătatea și fericirea.

Întinderea câmpului se desfășura într-o nespusă liniște de vară. De o parte, un lan de porumb își mișca vârful foilor nervoase, dând văzduhului un reflex de culoare verde, ce părea că îngrașe aerul; de partea cealaltă, Ialomița curgea domoală între două maluri joase, lăsând să se vadă o margine de Bărăgan, cu pârloagele salé nestrăbătute, cu suhaturi roase de vite, cu o turmă de oi ce se zărea în fund ca o pată albă, și, mai presus de toate, cu orizontul său înșelător, a cărui dungă închipuită juca în arșița soarelui ca oglinda unei ape. Din prundul gârlei, cireada se urca pe un vad și se îndru-

* Această precizare nu figurează în niciuna din ediții. Textul se restabilește după *Convorbiri literare* [n. M.G.].

ma cu greu la pășune. Câte un bou singuratec sta înfipt în marginea apei, cu capul întins înainte, neclintit, intrupând în nemișcarea lui pustietatea locului⁷⁾.

Când trăsurile ajunseră la capătul porumbului, trebuiră să se oprească. Jitarul sări din colibă, cu căciula în mână, și deschise poarta de nuiete ce tăia drumul. Un câine slăbănog se repezi la picioarele cailor, lătrând din toate puterile și gata parcă să-i înghită.

Toți trecură dincolo, iar jitarul închise poarta și rămase singur ca mai-nainte, în mijlocul câmpului.

După un sfert de ceas ajungeau la gară.

Tot norodul acesta se revărsă în unica săliță de așteptare ce se găsea, râzând și sărind, spre marea mirare a țăranilor cărauși. Mihai cu surorile lui mai mici și cu Tincuța; Elena cu patru copii împrejur; coana Sofița, conu Dinu și subprefectul; Berlă, jidanul de la han; Tănase Scatiu, care venise călare. Numai Sașa lipsea: ea rămăsese la Ciulniței, să ție de urât coanei Diamandule. Toată lumea se uita la ceasornic cu neastâmpăr: mai sunt zece minute, mai sunt șapte minute. Copiii, neavând voie să iasă pe peron, până la sosirea trenului, țipau în sala de așteptare ca într-o menajerie. Mai sunt trei minute. Clopotul sună. În fundul zării se vede locomotiva devenind din ce în ce mai mare, până se arată întreagă. „Dați-vă la o parte, domnilor!”, strigă lampistul gării.

Trenul sosește cu repeziciune și se oprește deodată locului, ca un cal dresat. Toate inimile bat cu putere. Copiii, cu mâna dusă la gură, se retrag cu un pas, speriați de zgomot. Toți întreabă: „Unde-i, unde-i?”

La o fereastră a trenului un chip nerăbdător cheamă pe conductor din toate puterile. Până să vie acesta, cei de pe peron au recunoscut pe Matei al lor și s-au grămădit la ușa vagonului.

– Matei! nene! conductor! vin’ de deschide, domnule! Ioane, ia bagajele...

În încurcătura și-n larma asta, călătorul sare din tren în brațele celor ce-l așteptau, sărutând și îmbrățișând în dreapta și în stânga; „Nene, Matei, dragă”, s-aude din toate părțile. Mihai se repede în vagon și apucă geamantanele altor domni, cari protestează. Taftă, vătaful, ridică el singur două cufere, pe cari le așează cu îngrijire într-o căruță cu boi. Matei urmează a îmbrățișa pojidicul, oprindu-se la fiecare și întrebând „dar tu cine ești, bre?” în hohotele de râs ale respectivelor mame. În cele din urmă se duce cu brațele întinse către un biet creștin, având aerul de a voi să-l sărute, spre marea mirare a acestuia și spre desăvârșita topenie de râs a celorlalți.

– Mai sunt, frate? întrebă el, gata să îmbrățișeze toată suflarea.

În cele din urmă, conu Dinu, ștergându-și lacrimile de râs, îl luă de braț:

– Hai, băiete, hai să mergem.

Pe același drum porniră trăsurile din nou, înșirându-se în goană, unele după altele. De îndată ce Damian rămase singur cu conu Dinu, veselia de până aci dispăru.

– Ce face mama? întrebă el cu nerăbdare.

– E mai binișor, răspunse bătrânul dând din cap. Acuma, că ai venit, are să se însuflețească din nou.

Tăcură amândoi.

– Bre, zise conu Dinu, credeam că nu mai vii! De șapte ani să nu te mai întorci tu pe acasă!...

– Așa e, nene Dinule, dar vream să sfârșesc odată... Acuma sper să nu mă mai mișc. Sunt sătul de străinătate. Vreau să trăiesc cu mama, liniștit.

– O să ai puțin de trăit cu dânsa.

Damian se uită la unchiu-său. Bătrânului îi dedeau lacrimile și nu mai zise nimic. El, de asemeni, își simți pieptul umplându-i-se de durere și lacrimile urcându-i-se în ochi. Tăcură din nou amândoi.

– Noi ne ducem, zise tot bătrânul după câteva minute, bătându-l cu mâna pe genunchi; e rândul vostru să trăiți. Ca buruienile astea uscate, noi am crescut și ne-am făcut datoria; acu veniți voi. Să fiți sănătoși!...

Un avânt puternic de simpatie făcu pe tânăr să apuce mâna lui unchiu-său și să i-o sărute. Bătrânul, mai mișcat decât dânsul, bufnea ușor pe nări, privind spre câmp.

– Uite pământul ăsta: m-a făcut să asud; am muncit toată viața pentru el, de cele mai multe ori fără să mă răsplătească; m-am supărat și l-am blestemat, – dar nu m-aș duce de pe el pentru nimic în lume. Nădăduiesc că tot așa o să faci și tu și că n-o să mai pleci. Aci suntem născuți și eu și maică-ta și părinții noștri și părinții părinților noștri...

O tăcere de câteva minute înlesni bătrânului să-și înghită nodul de emoțiune, ce-l îneca, și să urmeze:

– Tu ești singurul băiat din familia noastră. Să rămâi aici, pe pământul ăsta, să nu te miști și să nu-l dai nimănui să ți-l îngrijească, să nu-l arendezi, că arendașii sunt molii – m-ai înțeles?

– Da, nene.

– Și ai să fii fericit, pe răspunderea mea. N-o să ai cafenelele voastre de la Paris și „mazaganurile” lor, nici neramzi ca la „bella Italia”, dar o să fii om întreg, n-o să-ți cânte nimeni cu flașneta la ureche, nici n-o s-ajungi să calci pe tureatăc... M-ai înțeles? întrebă din nou zâmbind și ridicând glasul.

– Ei, acum ia uită-te ce frumusețe de porumb.

– Da.

În adevăr, ajungeau la poarta jitarului, în marginea de porumb. Soarele se ridicase pe cer, și zăpușeala începea să învăluie câmpul în adierele sale

fierbinți. O culoare egală, de un cenușiu trist, vopsea iarba, pământul, semănăturile și numai câte o garofiță sălbatică răsărea, sprintară, din dungile de nisip pe cari le lăseseră inundațiile Ialomiței. Damian se simți deodată reîntors cu zece ani în urmă. Întinderea uniformă a câmpiei, cu gârla placidă alături, i se păru de un farmec nespuse; nimic din ce văzuse până aci nu se putea asemăna cu ele. Jitarul deschise poarta în tăcere, urându-i din fugă un „bine-ai venit, cucoane”, și rămase în picioare cu căciula în mână, până ce trecură toate trăsurile. Damian își întoarse capul după el.

– Mă rog, nu-i Toader Croitoru?

– Ba-i el, zise conu Dinu mulțumit, ți-l mai aduci aminte?

– Cum să nu mi-l aduc aminte: nu s-a schimbat deloc. Tot jitar e?

– Da' ce-ai vrea să fie? întrebă unchiu-său zâmbind.

– Așa e... Cariera de jitar e cam ingrătă: nu se prea înaintează repede într-însa.

Bătrânul râdea.

– Fii liniștit, băiete. E mai fericit decât tine. Are tot ce-i trebuie și nicio grije.

– Se vede că-i trebuie prea puțin lucru ca să fie fericit.

– Asta-i filozofia cea mare, răspunse bătrânul, parcă i-ar fi zis „aicea vream să te-aduc”.

– Ba zău, ia spune, cât îi plătești?

– Are zece galbeni pe an simbrie; două păpuși de tutun pe săptămână; o pereche de țări; o glugă și o căciulă, și de mâncare.

– Pește și brânză, zise Damian, aducându-și aminte.

– Da' ce vrei să-i dau? baclavale?

– Ba nu...

– La el acasă mănâncă mămăligă goală... când o are.

Matei se uită la unchiu-său cu părere de rău.

– Am uitat să-ți spun: și opinci câte poștește.

– Da' de ce luxul ăsta de opinci? întrebă tânărul cu oarecare răutate ironică.

– Fiindcă trebuie s-alerge pe jos. ăsta îi este meșteșugul.

Apoi, văzând că nepotu-său nu prea părea încredințat de fericirea regiului jitarilor, adause:

– Fii pe pace, el este adevăratul om fericit, nu tu, nici eu. De altfel, te vei încredința prin tine însuși. Nu te grăbi să judeci lucrurile, că altfel se văd de departe și altfel sunt. Avem fel de fel de vagabonzi, care vin să le umple capul cu nerozii; dar până acuma, la mine, nimeni nu-i ascultă.

– Socialiști⁸⁾?

– Păi dar cum.

Damian începu să râdă.

– Ia-nchipuiește-ți!... Dacă-aș prinde pe unul odată, ce mai probă de bătaie i-aș da!

Damian râdea din ce în ce mai tare, mulțumit de a vedea pe bătrân verde ca mai înainte.

– Bătaie?!
– Bătaie la scară, și să poftească să reclame.

Tânărul urma a râde și a da din cap cu neîncredere.

– Pre legea mea: bătaie. Tu râzi, da' eu îți spun lucrurile cum sunt. Lasă c-o să vezi. Ai partea ta de pământ de la maică-ta: de ți-o plăcea să te ții de el, o să ai ocazia să le vezi toate astea.

Pe când vorbeau, un călăreț trecu pe lângă trăsura ca o săgeată. Era Tănase Scatiu, care făcea curte Tincuței prin talentul calului său, al cărui „umblem” era o adevărată minune. Cu bordul pălăriei răsfrânt pe ochi, cu o batistă fâlfâindu-i la gât, el se ținea pe cal cu mare îndemânare, călărind pe o rână, în mod ștregăresc. Era cam ridicul, fiindcă era înalt din cale-afară și prea copt pentru berbantlăcurile astea.

– Bravo, Tănase, zise Damian zâmbind.

– Îți mai aduci aminte de mitocanul ăsta? întrebă conu Dinu.

– Da' cum să nu-mi aduc aminte: eram buni prieteni. Nu-i prost.

– Nu-i prost, dar e un țărănoi îmbogățit, șiret cât poștești. Ar vrea să-i dau pe Tincuța.

Damian se uita la unchiul său nedumerit. Nu vrea să rănească pe bătrân și de aceea se mulțumi a zice:

– E cam bătrânior pentru Tincuța; e mai mare decât mine.

– E bătrân și bătăran, adăugă conu Dinu, uitându-se cu anevoință peste apă. Tu vezi mai bine: zărești ceva, colo în fund?

– Da, cred că sunt oi.

– Nu, zise bătrânul mulțumit: uite-te bine, vezi?

– Da... colo la stânga...

– Așa. Ce sunt? oi?

– Așa îmi pare.

– Nu; sunt dropii.

Era mulțumit conu Dinu că putea devzvălui comorile moșiei sale. În adevăr, în fund, pe o vâlcică singlarică, o turmă de dropii sta tăbărată, parcă-ar fi fost o turmă de oi. Dragostea de singlaritate, atât de nețarmurită la mai toți vânătorii, umplea pieptul tânărului de un nespuse sentiment de libertate, de recunoaștere de sine, sentiment care în lumea populară se pierde sau se prefăce în egoism. El tăcu, rătăcindu-și mintea în dungile străvezii ale orizontului. Unchiu-său de asemenea.

Nu se auzea pe tot lungul drumului decât roatele trăsuri tocând și copitele cailor lovind pământul. O pace desăvârșită se coborâse din înălțimile al-